

Rola Działu Analiz Konserwatorskich w realizacji zadań statutowych Narodowego Instytutu Dziedzictwa

Elżbieta Jagielska

XXXXXXXXXXXX

Narodowy Instytut Dziedzictwa

DZIAŁ ANALIZ KONSERWATORSKICH w obecnym kształcie został powołany na podstawie zarządzenia dyrektora Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków z 6 sierpnia 2010 roku w sprawie nadania regulaminu organizującego KO-BiDZ. Zmodyfikowana struktura organizacyjna instytucji miała na celu usprawnienie pracy i dostosowanie do stawianych przed nią nowych wyzwań. Do Działu włączono Zespół Ekspertów i Pracowników Kształtowania Polityki Konserwatorskiej, działające uprzednio w ramach Działu Strategii Ochrony Zabytków. Jako zadania nowo powołanej komórki organizacyjnej wyznaczono realizację priorytetu III „Tworzenie merytorycznych podstaw systemu ochrony zabytków” strategii instytucji wyznaczonej na lata 2009–2011, uwzględnionej następnie w statucie Narodowego Instytutu Dziedzictwa z 2010 roku. Objęły one kilka obszarów tematycznych.

Opinie i ekspertyzy konserwatorskie

Główne kierunki prac merytorycznych Działu skupiały się na działalności zapoczątkowanej przez Zespół Ekspertów ds. Architektury, Urbanistyki i Krajobrazu Kulturowego, powołany przy Ośrodku Dokumentacji

Zabytków w 1993 roku którego „zadaniem było doradzanie Generalnemu Konserwatorowi Zabytków oraz służbom konserwatorskim w całej Polsce”¹. Obecnie Dział koordynuje i nadzoruje prace związane z wydawaniem opinii i wykonywaniem ekspertyz dotyczących ochrony zabytków nieruchomych i ruchomych na rzecz organów administracji publicznej: ministra kultury i dziedzictwa narodowego, wojewódzkich urzędów ochrony zabytków i ich delegatur oraz konserwatorów samorządowych. Powierzone prace wprowadza w życie przy udziale struktur działających w terenie, tj. oddziałów terenowych reprezentujących Narodowy Instytut Dziedzictwa w każdym województwie.

Opinie, analizy i dokumentacje, poprzedzone często pracami studialnymi, opracowywane na potrzeby Działu przez specjalistów w całej Polsce, w mniejszym lub większym zakresie są wykorzystywane przy podejmowaniu decyzji przez Generalnego Konserwatora Zabytków, np. przy rozstrzygnięciu kwestii dotyczących skreślenia obiektu z rejestru zabytków. Podobnie w przypadku opinii opracowywanych na prośbę wojewódzkich konserwatorów zabytków choćby do rozważań w sprawach zasadności objęcia ochroną poszczególnych obiektów i wyboru właściwej dla nich formy ochrony.

Opinie w większości dotyczą oceny stopnia zachowania wartości zabytkowych obiektów lub obszarów

w trakcie prowadzonych przez ministra kultury i dziedzictwa narodowego postępowań administracyjnych w sprawach skreśleń z rejestru zabytków. Stanowią one istotny element postępowania dowodowego, zawierają ocenę zasadności skreślenia z rejestru zabytków dokonaną w odniesieniu do treści rozstrzygnięcia i uzasadnienia decyzji o wpisie do tego rejestru, która ma podstawowe znaczenie dla określenia przedmiotu wpisu oraz charakteru i zakresu ochrony. Są oparte na pogłębionej analizie historycznej obiektu uwzględniającej ewentualne zmiany, przekształcenia lub zniszczenia dokonane po wydaniu decyzji o wpisie zabytku do rejestru, a które mogą mieć wpływ na ocenę zachowania jego wartości historycznych, artystycznych i naukowych. W takich opiniach formułowanie wniosków końcowych nie zawsze jest wolne od dylematów, czy w istocie zachodzą ustawowe przesłanki umożliwiające skreślenie z rejestru zabytków i czy przynajmniej jedno z kryteriów wartości zabytku można uznać za nienaruszone. Jak ocenić przypadek, gdy stan zachowania oryginalnej substancji zabytkowej obiektu jest mierny lub jego bryła została poddana przekształceniom fałszującym przekaz historyczny, a mimo to pozostaje ważnym elementem kompozycyjno-przestrzennym zabytkowego zespołu lub nadal odgrywa istotną rolę w krajobrazie historycznym? Fundamentalną, a jednocześnie trudną rolę autorów opinii sporządzanych w Instytucie jest zajęcie stanowiska na podstawie

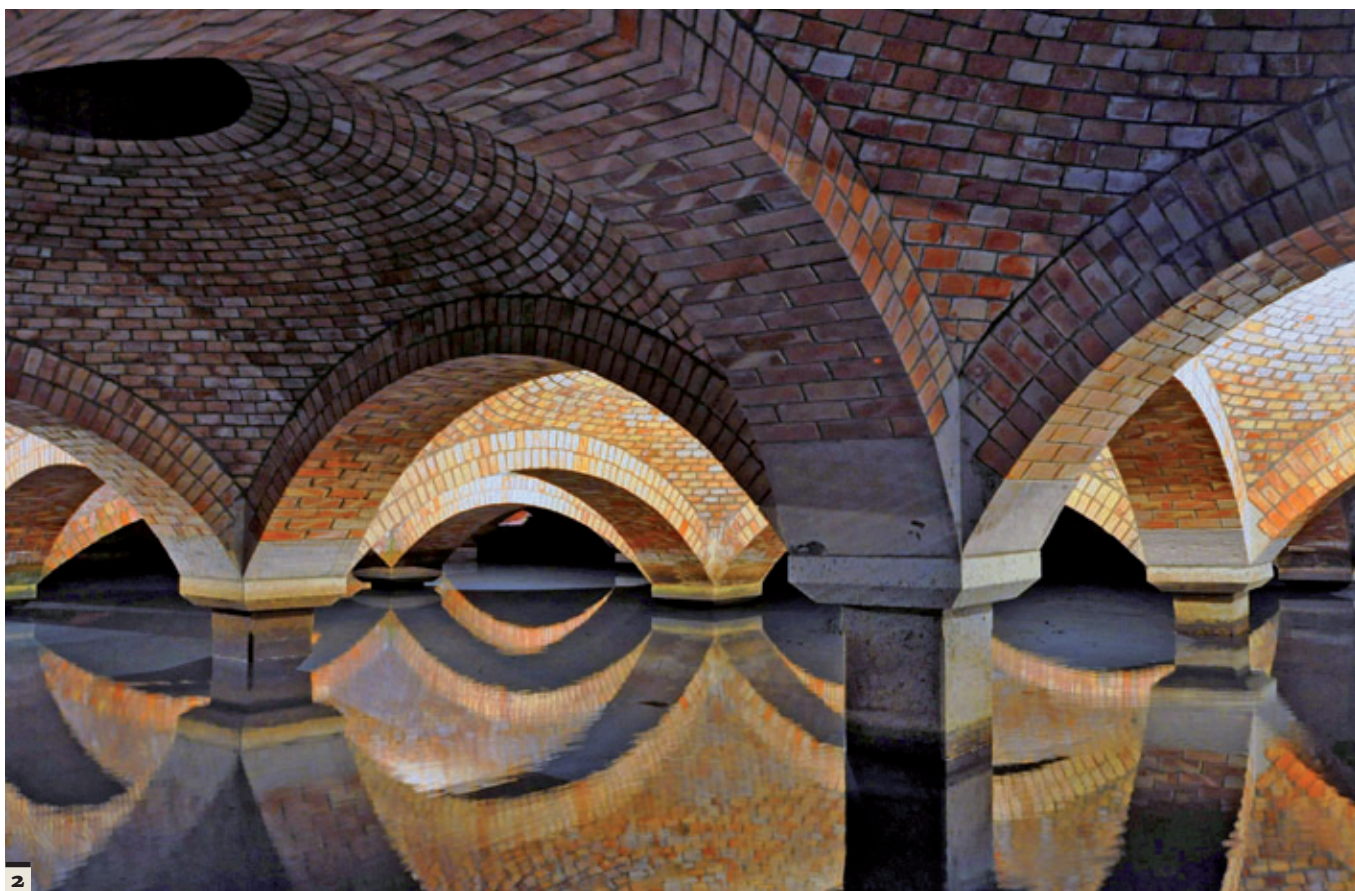
rzetelnych badań i analiz historycznych, obiektywnego, niezależnego, pozbawionego emocji i wpływów zewnętrznych, niejednokrotnie odmiennego niż opinii i ekspertyzy opracowane na zlecenie właścicieli obiektów zabytkowych.

Do opiniowania przez Instytut są kierowane również sprawy będące przedmiotem postępowania ministra kultury i dziedzictwa narodowego jako organu odwoławczego. Dotyczą one zazwyczaj planowanych zamierzeń inwestycyjnych polegających

na wprowadzeniu nowej zabudowy w historycznie ukształtowany obszar lub jego otoczenie, inwestycji wzbudzających kontrowersje, konflikty przestrzenne, a nawet konflikty społeczne. Sprawy te zazwyczaj dotyczą obszarów, które nie mają uchwalonych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego a są kształtowane poprzez wydawanie decyzji o warunkach zabudowy. Opiniowanie zamierzeń inwestycyjnych, których realizacja może spowodować nieodwracalne skutki w przestrzeni historycznej, wymaga opracowania rozwiązań zapewniających umiejętne łącznie historii ze współczesnością oraz wydobycia kontekstu pomiędzy starą a nową architekturą. Powyższe zaś wiąże się z przeprowadzeniem wnikliwych analiz historyczno-urbanistyczno-konserwatorskich opartych na studiach widokowych i wizualizacji koncepcji projektowych.

Wśród opinii sporządzanych dla wojewódzkich i samorządowych konserwatorów zabytków dominują tematy:

1. Pomnik historii. Duszniki Zdrój, młyn papierniczy. Fot. z archiwum NID
1. A monument of history. Duszniki Zdrój, paper mill. Photo from NHBP's archives
2. Pomnik historii. Zespół Stacji Filtrów Williama Lindleya w Warszawie. Fot. z archiwum NID
2. A monument of history. William Lindley's Filter Station Complex in Warsaw. Photo from NHBP's archives

- ocena wartości historycznych, artystycznych i naukowych obiektu (architektonicznego, urbanistycznego, parku lub ogrodu) oraz opinie na temat zasadności objęcia go ochroną konserwatorską poprzez wpis do rejestru zabytków,
- opiniowanie ocen skutków oddziaływania planowanych inwestycji na środowisko kulturowe,
- opracowanie wytycznych konserwatorskich do ewentualnych remontów i modernizacji obiektów zabytkowych,
- sporządzanie wytycznych konserwatorskich do miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego lub do ich zmian,
- podziały zabytkowych nieruchomości,
- wycinka drzew na terenach zabytkowych nieruchomości itp.

Zmiana charakteru prawnego gminnej ewidencji zabytków, dokonana nowelizacją ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w 2010 roku, stała się powodem wzmożonych działań związanych z opiniowaniem zagadnień dotyczących wyłączenia obiektu z gminnej ewidencji zabytków, oceny, czy obiekt kwalifikuje się do ujęcia w ewidencji lub ewentualnej rozbiórki obiektu ewidencyjnego. Potrzeba opracowania takich opinii wynikała z braku jednoznacznych kryteriów kwalifikujących zabytek do ujęcia

w ewidencji. W praktyce przyjęło się, że o włączeniu obiektu do ewidencji zabytków decyduje jego rola jako elementu kompozycji przestrzennej w historycznie utrwalonym układzie urbanistycznym oraz posiadane cechy typologiczne dla regionu, natomiast o jego wyłączeniu z ewidencji przesądza ocena stanu zachowania, która wyklucza przeprowadzenie remontu.

W Dziale od 1993 roku jest tworzony elektroniczny adresowo-tematyczny wykaz opracowanych opinii (przez Zespół Ekspertów – ODZ, KOBiDZ, NID). W wykazie tym obecnie znajduje się 3250 pozycji. Kopie wszystkich opinii są przechowywane w formie analogowej. Ich faktyczna liczba jest znacznie większa, ponieważ w zbiorach ujęto również opinie z lat 1988–1992 opracowane przez Zespół Ekspertów Międzyresortowej Komisji ds. Rewaloryzacji Miast i Zespołów Staromiejskich. Zbiór tych opinii ma szczególną i unikatową wartość, w większości już archiwalną. Umożliwia bowiem przeprowadzenie analizy zmian problemów konserwatorskich występujących w ostatnich kilkudziesięciu latach, wskazuje specyfikę i rozwój prowadzonej polityki konserwatorskiej w poszczególnych regionach kraju, pozwala na prześledzenie losów konkretnych obiektów i starań o ich ocalenie, zbyt często niestety zakończonych niepowodzeniem i skreśleniem zniszczonego zabytku z rejestru.

3

Koordinacja procedury uznania zabytku za pomnik historii

Status pomnika historii – ustawowej formy ochrony zabytków – został zastrzeżony dla najważniejszych obiektów i miejsc zabytkowych, o szczególnym znaczeniu historycznym, artystycznym i społecznym, których zachowanie w nienaruszonym stanie powinno należeć do priorytetowych zadań polityki państwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego. Jego wyjątkową rangę podkreśla fakt, że jest ustanawiany rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej.

Pomnik historii – jako instytucja prawna przewidziana dla zabytków nieruchomych o szczególnej wartości dla kultury narodowej – pojawił się w znowelizowanej w 1990 roku ustawie o ochronie dóbr kultury i o muzeach. Przepis ustawy stanowił jedynie, że prawo do składania wniosku w tym zakresie przysługuje ministrowi kultury i sztuki, natomiast uznanie zabytku za pomnik historii – prezydentowi Rzeczypospolitej Polskiej (nie określając przy tym formy aktu prawnego, w jakim uznanie to ma nastąpić)². Dopiero ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 2003 roku całościowo uregulowała procedurę związaną z uznaniem zabytku za pomnik historii³.

Koordinację realizacji tej procedury minister kultury i dziedzictwa narodowego powierzył Narodowemu Instytutowi Dziedzictwa (wcześniej KOBiDZ), od daty przekazania przez ministra wniosku aż do przygotowania projektu rozporządzenia. W trakcie prowadzonej procedury Instytut dokonuje analizy formalnej i merytorycznej wniosków. Analiza formalna polega na ocenie kompletności wymaganych dokumentów, merytoryczna natomiast – na ocenie zgodności uzasadnienia wniosku z kryteriami ogólnymi i odnoszącymi się bezpośrednio do konkretnych kategorii zabytków⁴. Instytut formułuje stanowisko merytoryczne dotyczące zasadności uznania danego obiektu za pomnik historii, które przedkłada Radzie Ochrony Zabytków do akceptacji. Rekomendacja Rady (mająca charakter obligatoryjny i wynikający z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami) potwierdza, iż wnioskowany obiekt spełnia kryterium szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego. Po uzyskaniu rekomendacji Rady (w formie uchwały) Instytut opracowuje projekt rozporządzenia wraz z załącznikiem graficznym precyzującym granice objęte tą formą ochrony oraz formułuje uzasadnienie merytoryczne. Projekt rozporządzenia jest przekazywany ministrowi kultury i dziedzictwa narodowego do dalszego procedowania⁵.

Od roku 2011 w statucie Narodowego Instytutu Dziedzictwa pojawiło się zadanie monitorowania stanu obiektów uznanych za pomnik historii. W ramach monitoringu, podobnie jak w przypadku wszystkich innych zabytków, Instytut gromadzi wiedzę i dokumentacje o pomnikach historii, zbiera informacje o stanie ich zachowania i najpilniejszych potrzebach. Prowadzi bieżący monitoring związany z planowanymi lub realizowanymi pracami inwestycyjnymi na ich terenie bądź w ich otoczeniu. Proces monitorowania wymaga współpracy z organami konserwatorskimi, państwowymi i samorządowymi oraz z ich właścicielami i zarządcami, tzw. opiekunami pomników historii. W związku z tym od 2011 roku rozpoczęto coroczne spotkania opiekunów pomników historii, które pozwolą na wymianę doświadczeń i wspólne formułowanie wniosków na temat stosowania lepszych metod zarządzania tymi obiektami.

W roku 2011 NID wydał publikację *Pomniki historii. Najcenniejsze obiekty i zespoły zabytkowe w Polsce*, zawierającą informacje o 44 pomnikach historii, która w przystępny sposób przybliży wiedzę o tych niezwykłych obiektach i ich wyjątkowej wartości. (il. 1 i 2).

Dział Analiz Konserwatorskich uczestniczy w pracach projektu CARARE⁶, który należy do sieci projektów związanych z rozbudową internetowego portalu informacyjnego o europejskim dziedzictwie kulturowym – Europeana. Narodowy Instytut Dziedzictwa udostępnia w portalu Europeana – oprócz kolekcji modeli trójwymiarowych wybranych zabytków i stanowisk archeologicznych – także zbiór 48 pomników historii oraz 30 zamków wytypowanych według określonych kryteriów i reprezentujących różne typy tych budowli. Materiały zamieszczone w portalu internetowym mają zawierać teksty opisowe i historyczne, fotografie archiwalne i współczesne poglądy

oraz dokumenty i dokumentacje z nimi związane. Dzięki udziałowi w projekcie CARARE Europeana zostanie wzbogacona o multimedialne treści dotyczące zabytków architektury i archeologii polskiej.

Tworzenie i upowszechnianie standardów dokumentacji, badań i konserwacji zabytków

Zasadnicze cele tego zadania wiążą się z wypracowaniem precyzyjnych określeń form, zakresu i sposobu ochrony zabytków, a następnie upowszechnieniem i wdrożeniem jednolitych standardów postępowania konserwatorskiego dla różnych grup problemowych i kategorii zabytków.

Szczególnego podkreślenia wymaga działalność Działu w zakresie ochrony zabytkowych parków i ogrodów. Jest ona w znacznej mierze kontynuacją realizacji programów i kierunków wyznaczonych przez

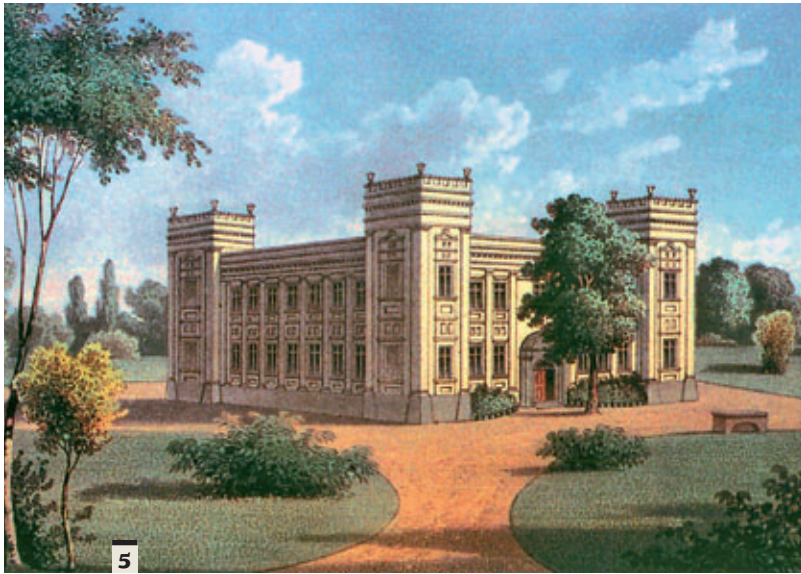
3. Salon ogrodowy Ogrodu Branickich w Białymstoku po zakończeniu prac konserwatorskich, lipiec 2011 r. Fot. D. Sikora

3. The garden parlour of the Branicki Garden in Białystok after the completion of conservation works, July 2011. Photo by D. Sikora

4. Park pałacowy w Białowieży, Walerian Kronenberg, 1890 r., oryginał zaginął, przerys planu opracował Gerard Ciołek, negatyw w posiadaniu NID

4. The palace park in Białowieża, Walerian Kronenberg, 1890, the original is lost; redrawing of the plan by Gerard Ciołek; the negative is held by NHBP

Ośrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu. Osoby zajmujące się zawodowo tą problematyką wywodzą się z zasłużonej instytucji kultury, która wykształciła specjalistów o pogłębionej wiedzy i dużym doświadczeniu. Dorobek OOKK służy ciągłemu doskonaleniu opracowywanych przez Instytut standardów postępowania konserwatorskiego dotyczącego ochrony zabytko-

kowych parków i ogrodów. Potrzeba tworzenia i upowszechniania dobrych wzorców jest ciągle aktualna, zwłaszcza wobec nasilających się w ostatnich latach bezmyślnych modernizacji ogrodów w imię zaspokajania współczesnych potrzeb i gustów ich właścicieli.

Przykładem nowego podejścia do konserwacji ogrodów, swoistym poligonem doświadczalnym, który przyniósł pozytywne rezultaty, stały się przeprowadzone w latach 2006–2009 prace studialne i projektowe w Ogrodzie Branickich w Białymstoku, stanowiącym integralną część barokowej rezydencji nazywanej Wersalem Podlaskim. Projekt rewaloryzacji, który zakładał przywrócenie ogrodowi jego barokowego kostiumu, po raz pierwszy oparto na szeroko zakrojonych badaniach interdyscyplinarnych, w tym również archeologicznych. Stały się one załącznikiem polskiej archeologii ogrodowej. Na podstawie wyników badań powstała koncepcja projektu przygotowana przez Dorotę Sikorę, a następnie wielobranżowe dokumentacje projektowe. Od roku 2009 w Ogrodzie nieprzerwanie trwają prace realizacyjne, prowadzone pod nadzorem autorskim Instytutu⁷ (il. 3).

Innym przykładem standardu postępowania konserwatorskiego są wypracowane wnioski konser-

watorskie do projektu rewaloryzacji parku pałacowego w Białowieży⁸. Park zaprojektowany przez Waleriana Kronenberga jest założeniem krajobrazowym, który wyróżnia się szczególnie wyrafinowanym stylem kaligraficznym. Jest on częścią Puszczy Białowiejskiej i miejscem światowego dziedzictwa UNESCO. Przyjęta w opracowaniu metodologia prac, bez większych modyfikacji, może być stosowana przy rewaloryzacji innych obiektów parkowych i ogrodowych o kompozycji stylu swobodnego (il. 4).

Potrzeba tworzenia i upowszechniania dobrych wzorców w zakresie ochrony zabytkowych parków i ogrodów skłoniła dyrekcję Instytutu do podjęcia prac rewaloryzacyjnych parku w Trzebinach. Założenie pałacowo-parkowe w Trzebinach pozostaje obecnie w zarządzie NID – Pracowni Terenowej w Trzebinach, której siedziba mieści się w tamtejszym pałacu. Park, pomimo zachowania bogatego pod względem gatunkowym starodrzewu i części wystroju rzeźbiarskiego, wymaga pilnych działań konserwatorskich. Ich celem bę-

dzie uczynienie zatartego układu przestrzennego i przywrócenie struktury zadrzewienia, właściwej dla parku krajobrazowego według zachowanych przekazów źródłowych, wyników prac terenowych oraz studiów nad rozwiązaniami analogicznymi (il. 5).

Ważnym zadaniem zleconym przez ministra kultury i dziedzictwa narodowego jest zarządzanie procesem rewaloryzacji Parku Mużakowskiego, położonego po obu stronach polsko-niemieckiej granicy państwowej na Nysie Łużyckiej, uznanego za obiekt Światowego Dziedzictwa UNESCO. Zadania tego podjął się w końcu lat 80. XX wieku Zarząd Ochrony

5. Trzebiny, gm. Święciechowa. Zespół pałacowo-parkowy. Widok od południowego zachodu (wg A. Duncker, 1864r.), za: M. Wróbel, *Rewaloryzacja XVII-wiecznego parku w Trzebinach koło Leszna*, „Ochrona Zabytków”, 2003, nr 3-4, s. 127

5. Trzebiny, Święciechowa Commune. A palace & park complex. A view from the south-west (acc. to A. Duncker, 1864), published after: M. Wróbel, *Rewaloryzacja XVII-wiecznego parku w Trzebinach koło Leszna (The renewal of the 17th-century park in Trzebin near Leszno)*, „Ochrona Zabytków”, 2003 no. 3-4, p. 127

6. Most Arkadowy w Parku Mużakowskim, fot. z archiwum NID

6. The Arcade Bridge in Muskau Park, photo from NHBP's archives

i Konserwacji Zespołów Pałacowo-Parkowych w Warszawie wraz z Instytutem Ochrony Zabytków w Berlinie i Dreźnie. Ponad 20-letni okres prac rewaloryzacyjnych to znaczący, ale nadal cząstkowy proces przywracania pełnej wartości historycznej parku. Długotrwałość tego procesu wynika przede wszystkim z dużej skali przestrzennej tej historycznej kompozycji (320 ha części leśnej po stronie polskiej), a także związanej z tym obiektem problematyki konserwatorskiej. Rewaloryzacja parku, jako całości kompozycyjnej, wymagała ponownej integracji przestrzennej założenia, które w wyniku przebiegu granicy państwowej po II wojnie światowej podzielono na dwie części. Uczelnienia wymagały otwarcia powiązań widokowych po obu stronach rzeki i zarosłe wnętrza parkowe, odtworzenia drogi parkowe, łączące obie partie założenia. Stało się to możliwe za sprawą mostu Podwójnego, odbudowanego w 2003 roku, a następnie mostu Angielskiego, obiektu o znaczeniu nie tylko funkcjonalnym, ale również kompozycyjnym, powiązanego z odtworzonym po stronie polskiej ustroniem parkowym w angielskim stylu *cottage* – odbudowanego w 2011 r. Poważnym dokonaniem NID było oddanie do użytku w grudniu 2011 roku mostu Arkadowego². Jest on jednym z trzech obiektów architektonicznych, obok mostu Królewskiego i wiaduktu, zachowanych w polskiej części parku. Przeprowadzony remont konserwatorski mostu był współfinansowany ze środków europejskich (il. 6).

Istotną częścią procesu rewaloryzacji Parku Mużakowskiego jest towarzyszący mu od początku program promocyjny i edukacyjny. Od roku 1994 corocznie odbywa się duża impreza plenerowa zwana Świętem Parku, która od kilku lat jest organizowana wspólnie z miastem Łęknica i zarządcą niemieckiej części parku (Stiftung Fürst-Pückler-Park Bad Muskau). Instytut współpracuje też z placówkami oświatowymi i edukacyjnymi z pięciu gmin sąsiadujących z parkiem. Wspólnie z nimi w latach 2009–2011 zrealizowano program promujący wartości kulturowe i przyrodnicze parku oraz regionu. W jego ramach odbyły się prelekcje, konkursy i spacer tematyczne dla dzieci i młodzieży. Park jest stałym miejscem spotkań miłośników ogrodów, specjalistów i polityków, są w nim organizowane wydarzenia o znaczeniu międzynarodowym, a także imprezy regionalne.

Koordynatorem projektu rewaloryzacji Parku Mużakowskiego z ramienia Instytutu jest Renata Stachańczyk, odpowiedzialna za konserwatorską strategię procesu rewaloryzacji i przygotowanie zadań oraz nadzorowanie ich realizacji przez Pracownię Terenową NID „Park Mużakowski” w Łęknicy.

Realizację projektu wspiera Międzynarodowa Rada Konserwatorska Parku Mużakowskiego, do której należą specjaliści z Wielkiej Brytanii, Niemiec i Polski.

W gestii Instytutu pozostaje również budowanie i wprowadzenie do powszechnego stosowania standardów dokumentacji, opracowań i poradników

związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego, skierowanych do szerokiego grona odbiorców.

W ramach wspierania prac samorządów gminnych, których zadaniem własnym jest m.in. ochrona i opieka nad zabytkami, w 2009 roku opracowano *Poradnik metodyczny do opracowania gminnych programów opieki nad zabytkami*¹⁰. Tę publikację przygotowano z wykorzystaniem doświadczeń pracowników z różnych oddziałów terenowych Instytutu, którzy uczestniczyli w tworzeniu tego typu programów. Poradnik jest materiałem pomocniczym określającym metodykę postępowania, wprowadzającym ujednolicone zasady i wytyczne do praktycznego stosowania przy opracowywaniu programów. Poradnik ten spełnił swoją funkcję, przyczyniając się do wzrostu poziomu merytorycznego wojewódzkich, powiatowych i gminnych programów opieki nad zabytkami. Stał się on materiałem wyjściowym, po który sięgają (korzystając ze strony internetowej NID) osoby, przystępując do prac nad ich sporządzaniem.

Wobec znaczącego obniżenia rangi planowania przestrzennego w Polsce i coraz bardziej rysującego się na tej płaszczyźnie kryzysu opracowano poradnik przeznaczony dla planistów i samorządów lokalnych obejmujący zagadnienia związane z uwzględnieniem problematyki ochrony dziedzictwa kulturowego w studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego¹¹. Poradnik ma za zadanie wsparcie autorów studium i planów w prawidłowym formułowaniu ustaleń z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego. Jego powstanie poprzedziło wypracowanie przy ścisłej współpracy z przedstawicielami wojewódzkich urzędów ochrony zabytków w Gdańsku i Szczecinie propozycji wniosków w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, które ustawowo są wymagane od organów konserwatorskich przed przystąpieniem do sporządzenia dokumentów planistycznych¹².

W roku 2011 zarządzeniami dyrektora NID powołano trzy zespoły zadaniowe, złożone z pracowników oddziałów terenowych Instytutu oraz tzw. centrali: zespół ds. oceny wartości kulturowych architektury współczesnej, którego zadaniem jest wypracowanie materiału pomocniczego dla wojewódzkich konserwatorów zabytków do ewentualnego zastosowania w działaniach prowadzących do wpisania do rejestru zabytków dzieł architektury współczesnej, zespołu ds.

dziedzictwa techniki, inżynierii i przemysłu w celu wypracowania jednolitych standardów w zakresie kryteriów oceny wartości tej kategorii zabytków oraz zespołu ds. rejestrowych wpisów obszarowych. Celem powołania ostatniego zespołu było określenie standardu opisu zasobu zabytkowego obszarów i zespołów wpisanych do rejestru zabytków, niezbędnego przy obecnie prowadzonych przez Instytut pracach nad weryfikacją rejestru zabytków. Przygotowanie takiego standardu jest konieczne, ponieważ znaczny odsetek (ok. 80%) tzw. decyzji obszarowych nie posiada oryginalnych załączników graficznych czy też opisów identyfikujących przestrzenie objęte ochroną konserwatorską. Do tej grupy należą również te decyzje, w których dane zawarte w załącznikach graficznych do decyzji o wpisie do rejestru zabytków są trudne do identyfikacji w terenie. Ponadto brak uzasadnień pozostających w obiegu prawnym decyzji w znaczący sposób ogranicza możliwości poprawnego zwaloryzowania tych obszarów, co jest podstawowym celem prowadzonej weryfikacji. Z tych powodów do czasu opracowania przez powołany zespół stosowanej metodologii postępowania obszary zabytkowe wyłączono z prowadzonych obecnie działań weryfikacyjnych.

Współpraca międzynarodowa z państwami wschodnimi na rzecz dziedzictwa kulturowego i jego ochrony

Współpraca międzynarodowa z państwami wschodnimi jest prowadzona przez Narodowy Instytut Dziedzictwa i jego poprzedników od wielu lat. Od roku 1995 jest prowadzony projekt (zapoczątkowany przez Ośrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu) Międzynarodowej Podyplomowej Letniej Szkoły „Akademia Nieświeska”.

Akademia to polsko-białoruskie przedsięwzięcie, którego misją jest szkolenie kadr konserwatorskich Europy Środkowo-Wschodniej. Powołano ją na mocy porozumienia o współpracy, zawartego 15 listopada 1994 roku pomiędzy Instytutem Problemów Kultury Republiki Białoruś w Mińsku a Ośrodkiem Ochrony Zabytkowego Krajobrazu w Warszawie i objęto patronatem ministrów kultury Polski i Białorusi. Obecnie partnerami współorganizującymi „Akademię Nieświeską” są Narodowy Instytut Dziedzictwa

w Warszawie oraz Państwowy Białoruski Uniwersytet Kultury i Sztuki w Mińsku. Akademia kształci absolwentów szkół wyższych zajmujących się ochroną i konserwacją zabytków. Dotychczas zorganizowano szesnaście kursów Akademii. W roku 2011 – oprócz zakończenia Kursu XVI *Określenie wartości zabytkowych i formułowanie wytycznych konserwatorskich* – rozpoczął się Kurs XVII *Ochrona i konserwacja zabytkowych budowli sakralnych*, który zakończy się w roku bieżącym, w którym również rozpocznie się kurs XVIII *Otoczenie zabytku, strefa ochrony konserwatorskiej*. Tematy przeprowadzonych dotychczas kursów dotyczyły m.in. zasad ochrony i zagospodarowania obiektów i zespołów zabytkowych, w tym budowli obronnych oraz zabytków poprzemysłowych, ochrony i konserwacji historycznych parków i ogrodów oraz zabytkowych cmentarzy, badań interdyscyplinarnych w zespołach pałacowo-ogrodowych, kształtowania i zagospodarowania turystycznego Kanału Augustowskiego, zasad kształtowania krajobrazu kulturowego, ochrony i kształtowania krajobrazu miasta i miasteczek¹³.

Niemal od początku działalności „Akademii Nieświeskiej” w jej prace jest zaangażowana Lidia Klupsz, obecnie koordynator tego projektu.

W celu promocji polskiego dziedzictwa na obczyźnie Instytut podjął współpracę z Trockim Historycznym Parkiem Narodowym na Litwie, zarządzając zespołu pałacowo-parkowego w Zatroczu, przy opracowaniu konserwatorskiego projektu rewaloryzacji parku¹⁴. Współpraca przy projekcie polegała na poszukiwaniu materiałów źródłowych w polskich i litewskich archiwach. Ponadto strona polska wykonała szczegółową inwentaryzację roślinności, a strona litewska – sondáže archeologiczne i badania georadarem. Przesłaniem, jakie przyświecało przedstawicielom

Instytutu w procesie rewaloryzacji dawnej rezydencji Tyszkiewiczów w Zatroczu, było wprowadzenie do projektu rewaloryzacji parku najlepszych wzorców i zasad postępowania konserwatorskiego, wypracowanych przez polskich specjalistów. Na podstawie pierwszych wykonanych projektów realizacji doczekały się regularne partery ogrodowe przy pałacu.

Nie sposób przedstawić szczegółowo wszystkich działań, którymi zajmuje się Dział Analiz Konserwatorskich NID. Podlegają one i zapewne będą podlegać modyfikacjom w zależności od poleceń ministra kultury i dziedzictwa narodowego, potrzeb wojewódzkich konserwatorów zabytków oraz innych instytucji, pojawiających się tematów wymagających pilnego rozwiązania. Ważnym czynnikiem umożliwiającym realizację wszystkich działań jest zespół ludzi, którzy tworzą ten Dział. W Dziale Analiz Konserwatorskich pracuje 14 osób (w tym trzy na niepełnych etatach). Budują one interdyscyplinarny zespół, składający się z grupy historyków sztuki, zabytkoznawców konserwatorów, architektów krajobrazu, architekta oraz prawnika – z dużym doświadczeniem zawodowym i liczącym się dorobkiem. Wśród pracowników są rzeczoznawcy MKiDN (Lidia Klupsz, Dominik Mączyński, Maciej Świątkowski) i rzeczoznawca SKZ (Anna Radźwicka-Milczewska). Każdy z nich ma ściśle określone zadania i własny warsztat pracy, umożliwiający optymalną realizację wyznaczonych celów statutowych Instytutu. □

Elżbieta Jagielska, historyk sztuki, absolwentka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego oraz studiów podyplomowych „Ochrona i konserwacja zabytkowych parków i ogrodów” na SGGW w Warszawie. W latach 1993-2008 pracownik Urzędu Generalnego Konserwatora Zabytków następnie Departamentu Ochrony Zabytków MKiDN. Od 2010r. kierownik Działu Analiz Konserwatorskich Narodowego Instytutu Dziedzictwa.

Przypisy

- 1 Ewa Nekanda-Trepka, *Zespół Ekspertów*, „Ochrona Zabytków” 2002, nr 1, s. 73-75.
- 2 Art. 6 Ustawy z 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury i o muzeach (Dz.U. z 1990 r., nr 56, poz. 322). Przepis ten zawierał również delegację do aktu wykonawczego, który regulowałby organizację i sposób ochrony pomników historii. Projekt takiego rozporządzenia, opublikowany w „Kurierze Konserwatorskim” nr 6, nie doczekał się jednak realizacji.

- 3 Art. 15 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. Nr 62, z 2000 r., Nr 98, poz. 1071 ze zm.).
- 4 Kryteria i procedury uznawania za pomnik historii zatwierdzono uchwałą Rady Ochrony Zabytków z 6 października 2005 r., organu doradczego Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.
- 5 Strategia KOBiDZ, wyznaczona na lata 2009-2011, zawierała zadanie utworzenia reprezentatywnej dla polskiego dziedzictwa listy pomników historii, które miało polegać na utworzeniu zbioru, w którym znajdzie się reprezentacja

najwybitniejszych grup zabytków, odzwierciedlających bogactwo i różnorodność polskiego dziedzictwa kulturowego. W celu usprawnienia i przyspieszenia procesu tworzenia tej listy w regionalnych ośrodkach były opracowywane dokumentacje obiektów, które odpowiadały kryteriom pomnika historii. Wykonano 32 opracowania, z których część posłużyła za uzasadnienie wnioskowanych obiektów będących dziś pomnikami historii.

- 6 CARARE (Connectig and Archaeology and Architecture in Europeana) – projekt finansowany z Programu Komisji Europejskiej na Rzecz Wspierania Polityki w Zakresie Technologii Informatycznych i Komunikacyjnych.
- 7 Efekty tych prac były przedmiotem obrad Międzynarodowej Konferencji *Ogród Branickich w Białymstoku, historia rewaloryzacji*, która odbyła się 8-9 września 2010 r.
- 8 *Park pałacowy w Białowieży. Studium kompozycyjno-historyczne oraz wnioski konserwatorskie do projektu rewaloryzacji parku*, autorstwa Iwony Wildner-Nurek i Katarzyny Balik, KOBiDZ, Warszawa, grudzień 2010 r. Opracowanie to wyróżniono w konkursie Generalnego Konserwatora Zabytków na najlepsze prace naukowe i projektowe w 2011 r. Obecnie w fazie końcowej są prace nad kolejnym etapem, tj. koncepcją rewaloryzacji parku pałacowego w Białowieży.
- 9 Most Angielski jest monumentalną budowlą wspartą na pięciu arkadach, łączącą zbocza wąwozu. Do jego budowy poza cegłą użyto szlaki szklanej, odpadu powstającego przy produkcji żelaza w XIX-wiecznych hutach. Obecnie materiał

ten, niedostępny na rynku, dzięki staraniom zarządcy niemieckiej części parku został pozyskany i wykorzystany do wymiany zniszczonych elementów dekoracyjnych ścian.

- 10 <http://www.nid.pl/idm,872,gminny-program-opieki-nad-zabytkami.html>
- 11 Poradnik dostępny na stronie internetowej NID <http://www.nid.pl/idm,1256,ochrona-zabytkow-w-planowaniu-przeszennym.html>.
- 12 J. Welc-Jędrzejewska, E. Kulesza-Szerniewicz, B. Makowska, E. Stieler, E. Jagielska, *Wnioski w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków do projektów studiów i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin i projektów miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego – propozycja formy i zapisu wniosków, stan prawny na dzień 30 sierpnia 2009 r.*, „Kurier Konserwatorski” 2009, nr 4.
- 13 Dyplomy ukończenia Międzynarodowej Podyplomowej Letniej Szkoły „Akademia Nieświeńska” otrzymało dotychczas 202 słuchaczy pochodzących z Białorusi, Litwy, Rosji, Mołdawii. Absolwenci Akademii byli wielokrotnie laureatami Konkursu PKN ICOMOS im. Profesora Jana Zachwatowicza na najlepsze prace dyplomowe z zakresu studiów i rewaloryzacji obiektów lub zespołów zabytkowych.
- 14 Porozumienie o współpracy przy rewaloryzacji założenia pałacowo-parkowego w Zatroczu na Litwie zawarto pomiędzy Krajowym Ośrodkiem Badań i Dokumentacji Zabytków i Trakų Istorinio Nacionalinio Parko 20 maja 2008 r.

Summary

The role of the Conservation Analyses Department in the performance of statutory tasks of the National Heritage Board of Poland

The Conservation Analyses Department was established by the order of the Director of the National Centre for Research and Documentation of Monuments dated 6 June 2010. The Department comprised the Team of Experts and the Conservation Policy Formation Workshop. The Department co-ordinates and supervises work connected with the preparation of opinions and expertises regarding the protection of non-movable and movable monuments for public administration authorities – the Ministry of Culture and National Heritage, Voivodeship Offices for Monument Protection and their branches and local government conservators. It carries out its tasks with the help of local divisions representing the National Heritage Board of Poland. The definite majority of issued opinions concerns the evaluation of the level of preservation of the value of historic objects or areas during administrative procedures being conducted by the Ministry of Culture and National Heritage with regard to deletions from the register of monuments. The Conservation Analyses Department co-ordinates the implementation of the procedure for acknowledgement of a historic object as a history monument and participates in work regarding the creation and dissemination of standards of documentation, research and conservation of historic objects. The activity of the Department in the field of protection of historic parks and gardens is particularly worth mentioning. It includes, among

others, study and design works carried out in Branicki's Garden in Białystok from 2006 till 2009 and the preparation of conservation requests and the resulting projects of regeneration of the palace park in Białowieża and the park in Trzebinia. The palace & park layout in Trzebinia is currently administered by the National Heritage Board of Poland – the Local Workshop in Trzebinia. An important task ordered by the Minister of Culture and National Heritage is the management of the regeneration of Muskau Park. Over 20 years' period of regeneration works is a significant yet still fragmentary process of restoration of the full historical value of the park. The Institute is also responsible for the creation and putting into common use of standards of documentation, elaborations and manuals regarding the protection of cultural heritage that are addressed to a wide group of recipients, an example of which is the *Methodological guide to the elaboration of communal monument care programmes*. The international co-operation with Eastern states has been carried out by NHBP and its predecessors for many years, including the „Nieśwież Academy” Postgraduate Summer School and co-operation with the Trakai Historical National Park in Lithuania. All activities being handled by the Conservation Analyses Department of the National Heritage Board of Poland are subject and may become subject to modifications, depending on the orders of the Ministry of Culture and National Heritage, the needs of voivodeship monument conservators and other institutions and the emerging topics that must be solved urgently. Currently the Conservation Analyses Department employs 14 persons. They build an interdisciplinary team consisting of a group of historians of art, monument experts – conservators, landscape architects, an architect and a lawyer – persons with a large professional experience and significant achievements.